

KAKO GRADITI CIVILIZACIJU LJUBAVI?

Izveštaj s 18. simpozija profesora teologije

Đuro Hranić

U Zagrebu u kući Oo. Isusovaca na Fratrovcu, 5. i 6. travnja 1994. sastali su se hrvatski teolozi na svoj 18. simpozij. Tema ovogodišnjeg okupljanja bila je "Kako graditi civilizaciju ljubavi?" Predavač je bio prof. dr. Tomislav J. Šagi-Bunić. U radu je sudjelovalo preko trideset teologa s gotovo svih teoloških učilišta hrvatskog govornog područja.

Skup je otvorio i pozdravio sudionike dr. Tomislav Ivančić, tajnik simpozija. Za predsjedatelja i voditelja diskusije bio je izabran dr. Mato Zovkić, a za zapisničara dr. Đuro Hranić.

Simpozij je posjetio i zagrebački nadbiskup kard. Franjo Kuharić, te zagrebački pomoćni biskup mons. Juraj Jezerinac. Pozdravljajući sudionike simpozija kardinal Kuharić je pozvao hrvatske teologe da dadu svoje prijedloge za proslavu jubileja 2000. godine Kristova rođenja, kojega bi Crkva željela prepoznati kao poziv i priliku novog senzibiliziranja svijeta za osobu Isusa Krista, te kao mogućnost da navijesti i snagom potvrdi njegovu poruku. Nadovezujući se na temu simpozija, Kardinal je naglasio da Crkva postaje graditeljicom civilizacije ljubavi navještajući I(i)stinu jer Lj(lj)ubav izvire iz istine, te kao majka unoseći vrijednosti u savjesti ljudi.

Stožer intenzivnog dvodnevnog rada simpozija bila su tri predavanja glavnog predavča: (1) Civilizacija ljubavi kao ponuda Crkve čovjeku novoga doba, (2) Odgoj za odgovornu slobodu i (3) Živjeti u zajedništvu s Kristom.

Predavanja su predstavljala poticaj i bila su popraćena zauzetom diskusijom sudionika.

U svoja tri predavanja prof. dr. Tomislav J. Šagi-Bunić nastojao je izložiti svoju misao o "civilizaciji ljubavi", koju je razvijao u više svojih članaka u posljednjih desetak godina. "Civilizacija ljubavi" je jedno od žarišta pokoncilskog razmišljanja i traženja Crkve. Sam izraz je stvorio i po prvi ga put upotrijebio papa Pavao VI. na Božić 1975. godine, zaključujući Svetu godinu. Od tada je trajno prisutan u razmišljanjima Učiteljstva i teologa, sve do nedavnog Pisma obiteljima pape Ivana Pala II. (br. 13). Hrvatski su se teolozi

na ovaj način željeli uključiti u promicanje toga koncepta u svijesti i životu naše Crkve i naroda.¹

Crkva u licu svakog čovjeka prepoznaje lice Isusa Krista (usp. Mt 25,31-46). Izgrađujući svijest da se iza svakog lica krije lice Isusa Krista, da ljudska osoba ima transcendentnu vrijednost i da je zato svaki čovjek odgovoran za čovjeka pored sebe, Crkva želi biti kvasac prerastanja ove naše civilizacije u civilizaciju ljubavi. Sloboda i istina su pretpostavke ljubavi i temelj civilizacije ljubavi. Čovjek, i to sasvim konkretan čovjek, jest put Crkve (IVAN PAVAO II, *Redemptor hominis*, 13.14.).

Teološki rad, naglasio je u svojoj uvodnoj riječi prof. Šagi-Bunić, među ostalim, traži adekvatne oblike izricanja Božje riječi, tako da ona uistinu bude spasenjska sada i ovdje. Takvo razmišljanje nad Božjom porukom "za ovaj čas" i traženje oblika njezina izricanja "za ovaj čas" doprinos je teologije unutar poniznog i zauzetog služenja cijele Crkve, koja se proglasila "služiteljom svega čovječanstva". Naša zapadna civilizacija izgrađena je na dvostrukim temeljima: na kršćanstvu i helenističkoj kulturi. Kršćanska je vjera i misao usredotočena na Boga koji je ljubav. Sv. Ivan donosi definiciju "Bog je ljubav i tko u ljubavi ostaje, u Bogu ostaje i Bog u njemu" (1 Iv 4,16). Helenistički korijeni doprinijeli su izgradnji naše civilizacije na znanju i moći. Iako je različita shvaćanja odnosa između znanja i moći kršćanstvo obogatilo idejom da je znanje služenje, ipak je zapadna civilizacija do danas bila snažno obilježena poimanjem da je znanje moć. Znanje kao služenje u ljubavi (po primjeru Logosa koji je postao čovjekom, ne da gospodari, nego da služi i da dade svoj život za druge) ostalo je u drugom planu. Rezultati ovoga pristupa znanju kao moći da se ovlada drugima, su veliki, a neki i stravični (Hirošima, Černobil) - podsjetio je prof. Šagi-Bunić. Zapadna će civilizacija propasti ne vrati li se Bogu ljubavi po kojemu je znanje dužnost služenja drugima. Znanje je odgovornost, još više suodgovornost za druge. Znanje obvezuje na služenje i pomoć drugima. Ovu zadaću intelektualaca u Crkvi i u svijetu Isus je izrazio riječima: "Što ste učinili jednome od moje najmanje braće, meni ste učinili" (Mt 25,40) i "Što niste učinili jednome od moje najmanje braće, ni meni niste učinili" (Mt 25,45).

***1. Civilizacija ljubavi kao ponuda Crkve čovjeku novoga doba**

A. Riječ teologa, naglasio je predavač u prvom predavanju, ne smije izgubiti proročki karakter, nego treba aktualizirati Božje spasenje sada i za sadašnje generacije. Teolog ne razmišlja o Isusovoj riječi kao davnoj, nego snagom vjere on čuje što Isus sada govori i poučava nas što sada trebamo

¹ Upozoravamo da je glavni predavač na ovogodišnjem simpoziju profesora teologije, prof. dr. Tomislav J. Šagi-Bunić, 1992. godine publicirao članak *Duhovno-moralna polazišta za budućnost Republike Hrvatske* ("Kana" 4/1991, 26-29) u kojemu je ponudio koncept "civilizacije ljubavi" kao platformu obnove našega društva.

misliti i govoriti. U tom duhu teolog otvara Bibliju u tišini svoje radne sobe i susreće se s Kristom uskrslim, koji nosi tragove svojih rana kao svjedočanstvo pobjede nad zlom svijeta. Prepoznavajući u svakom čovjeku Kristovo lice, posebice ako je to lice postalo prozirno po patnji, teolog i cijela Crkva u svakom čovjeku gledaju Boga. (Isus reče: "Tko vidi mene vidi i Oca" - Iv 14,9). Taj konkretan čovjek postaje "put Crkve" i teološke refleksije, koja promatrajući patnje, nevolje, granice i želje svoga naroda i svakoga čovjeka, otkriva što Krist saopćava sada kao spasenjsku poruku sadašnjem čovjeku. Ovo pripada načinu na koji se Crkva susreće s Kristom u preduskrsnom stanju i procesu rekapitulacije svega u Kristu (usp. Ef, 1,10). Crkva se ovdje pojavljuje kao stručnjak u čovječnosti i kao nositeljica povijesnog iskustva čovjekoljublja (usp. govor pape Pavla VI. pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih naroda, 5. X. 1965.) Kao takva ona (Crkva) nudi civilizaciji svoje usluge humanizma (i antropocentrizma - jer u kršćanstvu čovjek je čovjeku Bog) utemeljenog na teocentrizmu.

Za papu Ivana Pavla II. "put crkve" je čovjek pojedinac, viđen unutar sveukupnosti njegovih relacija prema drugima. Otkrivajući kristocentričnost svojega humanizma Crkva svakom kršćaninu posvješćuje njegovu odgovornost za drugoga i da je autentična ljubav afirmacija druge osobe. Ekumenska civilizacija ljubavi može biti izgrađena produbljujući svijest da se iza svakog ljudskog lica krije lice Isusa Krista.

Čovjeku novoga doba i njegovu svijetu današnja Crkva kao svoju ponudu iznosi projekt "civilizacije ljubavi".

Prema vjerodostojnoj intepretaciji Sinode biskupa iz 1985. godine Crkva je na II. vatikanskom koncilu spoznala i sebe definirala kao *zajedništvo*. Model crkvenoga zajedništva je, naglašava Tomislav J. Šagi-Bunić, Trinitarno zajedništvo u kojem je osoba "*esse ad*". "Civilizacija ljubavi" otkriva Trinitarno zajedništvo kao model i nadahnuće društvenog života, gdje svaki čovjek (osobito kršćanin) svoju osobnost shvaća kao "*esse ad*".

B. Diskusija je, nakon ovoga prvoga predavanja, od početnih pitanja oko pojašnjavanja pojmova prešla na govor o služenju. U hrvatskom se prijevodu koncilskih tekstova može primijetiti da svi izrazi nisu uvijek u skladu s duhom Koncila. Tako su npr. prevoditelji umjesto izraza "služenje" i "služitelj" upotrijebili blaže izraze "služba" i "službenik". Sve to pokazuje kako pojam služenja nije bio aktualan u svijesti Crkve prije Koncila. Govoreći o svom poslanju Crkva je više i radije govorila o odgajanju i poučavanju ljudskog roda, nego o služenju ljudskom rodu.

Služenje je programatski pojam i ono, naglašeno je u debati, zahtijeva odgovor na pitanje: kome, čemu, kojoj svrsi i kojim ciljevima služiti? Osim toga, nameće se pitanje služi li Crkva ciljevima koje postavlja društvena zajednica i civilizacija ili, pak, Crkva ima svoje ciljeve, bez obzira na one civilizacijske. Crkva je služiteljica, ali i učiteljica ljudskosti te sakrament spasenja. Ona ne preuzima ciljeve profane civilizacije, nego gradi tu istu

civilizaciju nadahnjujući se Kristovom objavom o čovjeku. To je način na koji ona želi svjesno biti "služiteljicom svega čovječanstva". Istaknuto je da u crkvenoj intelektualnoj svijesti služenje nije još uvijek dovoljno ujednačeno i upravo se zbog toga pred Crkvu (koja se u svom "Credū" predstavlja kao učiteljica ljudskosti) i danas postavlja neugodna pitanja o tome kakve oblike zajedništva živi ona sama u trenucima unutarcrkvenih sukoba. (U povijesti je, naime, kao rješenje sukoba Crkva prakticirala i raskole.) Gradeći civilizaciju ljubavi kao kulturološku stvarnost, Crkva je, nadahnuta kršćanskim poimanjem ljubavi, pozvana na svijest dubokog značenja Kristova samoponiženja i svih eklezioloških konotacija i izazova *kenoze*. U diskusiji je nadalje istaknuto da poimanje Crkve kao služiteljice jest i mora biti aktualan izazov i za hrvatske teologe, pozvane služiti svome narodu u sadašnjem povijesnom trenutku.

Uočene su mnogostruke teškoće govora o civilizaciji ljubavi i vjerovanja u vrednotu ljubavi u vrijeme dok smo suočeni s fenomenom mržnje. Stoga se nameće pitanje kako motivirati čovjeka za "civilizaciju ljubavi" i kako ga pozivati na ljubav koja brani i ispričava neprijatelja. Tako se može ponašati samo čovjek koji se identificira s Ocem nebeskim koji daje da njegova kiša pada i njegovo sunce sja i zlima i dobrima.

"Koncentratu mržnje" može se adekvatno odgovoriti samo "koncentratom ljubavi". Od mržnje se ne možemo spasiti odgovarajući novom mržnjom, nego ljubavlju. Zato je temeljno pitanje da li smo mi kao narod međusobno povezani u ljubavi i da li smo spremni međusobno se povezati u civilizaciji ljubavi (koja ne brani zemlju nego ljude i u kojoj je temeljna vrednota čovjek). U slučaju svoje stvarne povezanosti u civilizaciji ljubavi hrvatski narod nema razloga za bitniju zabrinutost zbog mržnje na svojim vanjskim granicama.

2. Odgoj za odgovornu slobodu

A. U drugom je predavanju dr. Šagi-Bunić govorio o odgoju za odgovornu slobodu. Borba za istinsku slobodu na jednom području donosi porast slobode i na drugim područjima. Ta borba nije perspektivna ukoliko je borba za vlastitu slobodu, nego ukoliko je riječ o zauzetosti za istinsku slobodu svijū. Stoga, pravo na slobodu može imati samo istina. Konkretni čovjek je živa stvarnost koja je po svojoj naravi upravljena prema dobru i istini i zbog njegova dostojanstva osobe mora mu se omogućiti ulazak u istinu. Kad je u pitanju pravo na vjersku slobodu, onda se ono ne oslanja na sadržaje vjerovanja pojedinca, nego na osobu kao takvu i na njezino pravo da vjeruje ili da ne vjeruje. Nije svejedno što čovjek misli ili vjeruje, ali on mora imati mogućnost da sam odgovorno odluči da li će i što će vjerovati. U protivnom biva lišen same svoje ljudskosti.

Čovjek je društveno biće i svoju religioznost proživljava društveno. Ovo otvara široki spektar problematike s obzirom na društvenu zajednicu. Valja imati na umu da se istina nameće vlastitom snagom i da se ne može služiti

nikakvim sredstvima koja bi dovodila u pitanje slobodu druge osobe kako bismo je doveli do prihvaćanja određenog sadržaja vjerovanja (pa niti kad je u pitanju vjera u Krista).

Država ima zadatak brinuti se oko općeg dobra i pozvana je zakonski i stvarno osigurati punu slobodu. Ona to ne može učiniti niti širiteljem određenog religioznog uvjerenja, niti ateizma.

Slobode nema bez povjerenja. Sloboda se ne samo traži, nego se i drugima daje. Ona bitno pripada civilizaciji ljubavi. Civilizacija ljubavi se gradi odgojem za odgovornu slobodu.

B. Mi smo dugo vremensko razdoblje - rečeno je u diskusiji poslije (drugog) predavanja - kao narod i kao katolici tražili slobodu. Sada se pred nas postavlja pitanje kako mi drugima dajemo slobodu i da li stvaramo civilizaciju ljubavi. Civilizacija se ljubavi ne stvara apelima i deklaracijama, nego djelima.

Djela ljubavi mogu biti djela milosrđa i djela socijalne pravde. Današnji čovjek ne očekuje ljubav u smislu milosrđa, nego osjeća i zna da ima određena ljudska prava i umjesto milosrđa traži ostvarenje svojih ljudskih prava. Zato zalaganje za ostvarenje civilizacije ljubavi znači zalaganje za socijalnu pravdu. Civilizacija ljubavi nije početak, nego kraj procesa, koji počinje poštovanjem pravednosti i tuđih prava. Preduvjeti ostvarenja civilizacije ljubavi jesu osobno obraćenje i ljubav prema bližnjemu kao prema sebi samome (dok zahtijevam svoja prava i svoju slobodu, istodobno i drugima nudim njihova prava i poštujem njihovu slobodu). Crkva je zajedništvo i zato je pozvana biti kvascem i sakramentom civilizacije ljubavi ("gledajte kako se ljube"). Ona mora biti proročki glas koji upozorava da se mir i civilizacija ljubavi ne mogu graditi na nepravdi.

Ljubav je proces. Nama je kršćanima dana da je možemo dati, kao što i dijete mora iskusiti ljubav da bi je moglo dijeliti. Budući da je ljubav rezultat i vrhunac jednog procesa, a da bi kršćanstvo bilo kvasac civilizacije ljubavi, ono mora razvijati strategiju ljubavi. Ta strategija ljubavi promiče prethodne strukture i procese. Nažalost, primijećeno je u diskusiji, prije "Pax Christi" - mirovnog pokreta stvorenog tek poslije 2. svjetskog rata - kršćanstvo nije imalo snažnijih mirovnih pokreta koji bi promicali strukture i razvijali strategiju ljubavi. Štoviše, kršćani su kroz cijelu povijest međusobno ratovali.

Ratni sukob na našim prostorima, ocijenjeno je, plod je "civilizacije interesa" koja je napustila temeljne vrijednosti i koja je označena utilitarizmom te prevelikim individualizmom. Za rješavanje problema nije uvijek dovoljna niti puka socijalna pravda. Zapadnoeuropska civilizacija postiže rezultate na području društvene i socijalne pravde, no u mnogim je stvarima, ipak, u sebi trula i nehumana. Istinska ljubav nadilazi socijalnu pravdu. Teologija je pozvana rješavati probleme i smatra da ih može riješiti odgajajući ljude za vrednote: za ljubav i istinsku solidarnost s konkretnim čovjekom. Takva je ljubav, jer promatra Kristov primjer, svjesna da se

civilizacija ljubavi ne ostvaruje bez prihvaćanja rizika i bez spremnosti da bude plaćena i cijenom vlastitog nestanka. Koji put se čini da necivilizirani ljudi imaju budućnost - jer su brutalniji. Poruku civilizacije ljubavi, stoga, mogu posredovati samo ljudi duboko sjedinjeni s Kristom.

Ljubav je teologalna krepost. Čovjek je ne proizvodi nego je **prima da** bi po njoj živio, a uvjet primanja te kreposti je "Ecce homo!" - svlačenje i napuštanje lažnih veličina. Ljubav je vjerodostojna onoliko koliko je življena kenotički, tj. spremna, s jedne strane, prebroditi odbacivanje, a s druge strane na zadovoljavati se aplaudiranjem koje ne vodi nasljedovanju - jer u tom je slučaju u pitanju samo divljenje, koje nije popraćeno i shvaćanjem. Ljubav u sebi nosi kenotičku i staurološku dimenziju.

Civilizacijskoj svijesti Europe pripada prepoznavanje dostojanstva čovjeka u njegovoj subjektivnoj i društvenoj dimenziji. U nju su, kao vrednote, ugrađene istina, pravda, ljubav i sloboda. No, istodobno smo svjedoci novih oblika otuđenja čovjeka u sekulariziranim ustanovama kršćanske ljubavi (bolnice, socijalne ustanove...) te grubih gaženja ljudskih prava upravo u razvijenim civilizacijama - i sve to u ime prava čovjeka. Nošen željom emancipirati se od svih i od svega, čovjek istodobno postaje izvorom novih otuđenja i porobljavanja drugoga čovjeka. Hrvatski teolozi smatraju da biti graditeljem civilizacije ljubavi, za teologa može značiti, postati kritičkim glasom raznih oblika privida i otuđenosti čovjeka, te proročkim izazovom i glasnikom autentične ljubavi.

Tako, dok se kao najveće otkriće europske civilizacije prepoznaje čovjek kao osoba (a plod toga otkrića je demokratski parlamentarizam), istodobno, u toj istoj civilizaciji, čovjek sve više nestaje kao subjekt, a s nestankom čovjeka kao subjekta nestaje i zajednice te, napokon, i same civilizacije. Dok raskrinkavaju privid, teologija i Crkva su pozvane doprinijeti rađanju novih snaga koje će stvarati novu civilizaciju u duhu evandeoskog personalizma i zajedništva.

Kršćanstvo i Crkva nisu protiv sekulariziranog društva i ne žale zato što su neke izvorno kršćanske vrednote sekularizirane. Civilizacija ljubavi ide upravo za tim da kršćanske vrednote budu ukorijenjene u svijet, no osjećaju se pozvanima trajno kritički bdjeti nad sekulariziranim oblicima kršćanske ljubavi kako njihov humanizam ne bi postao instrumentom protiv čovjeka (npr. eutanazija je, od onih koji je zastupaju, shvaćena kao humanizam: pomoć da čovjek "dostojno" umre).

Nije samo po sebi razumljivo kako realizirati i živjeti kršćanstvo. Osobito ne danas i ne na našim prostorima. Svoju zauzetost za ostvarenje civilizacije ljubavi - čulo se mišljenje - naša domaća Crkva može početi konkretizirati promicanjem načela osobnosti, supsidijarnosti, solidarnosti i načela doma (tj. prava da svaki čovjek živi tamo gdje se rodio).

3. Živjeti u zajedništvu s Kristom

A. Ako su se prva dva predavanja bavila horizontalnom dimenzijom "civilizacije ljubavi", onda je treće izlaganje pokušalo produbiti vertikalnu dimenziju crkvenog života. Upravo je ta vertikalna dimenzija ona koja Crkvu na horizontalnoj razini čini kvascem i graditeljem civilizacije ljubavi: Crkva je (a) hram, (b) zaručnica i (c) tijelo Kristovo. U svom je izlaganju predavač razradio temu Crkve kao hrama koji se gradi odozgo prema dolje, a ne kao druge građevine odozdo prema gore; predstavio je Crkvu kao zaručnicu odanu i vjernu Kristu, zbog čega je ona sposobna biti i majka koja ujedinjuje sve svoje sinove i kćeri i onda kada prolaze kroz nevolje i poteškoće. Crkva je tijelo Kristovo, a mi smo udovi; udovi jedni drugima (!). Udovi i službe su različiti. Crkva ih sve objedinjuje u jedno tijelo i kao učiteljica čovječnosti nam svjedoči da ljubav pretpostavlja, zahtijeva, raduje se i afirmira različnost drugih (- gradi civilizaciju ljubavi).

B. Ljudi se u svom životu - čulo se u diskusiji poslije predavanja - orijentiraju prema idejama koje redovito ne stvaraju oni sami, nego netko drugi. Osobitu važnot imaju grupe okupljene oko nekih ideja. Oblikujući ideje i stvarajući kulturu, takve grupe u mnogome utječu na društveni život i daju ton društvenom životu. U tom je smislu od izuzetne važnosti uloga intelektualaca, jer oni svojim idejama bitno doprinose oblikovanju svijesti ljudi. Kršćanstvo danas više nije ideja koja integrira cio narod. Živimo u pluralističkom društvu. Upravo je zato važna uloga teologa. Teolozi mogu imati značenje grupe koja nastupa sa svojim idejnim konceptom i njega suočava s drugim idejnim platformama. Postavlja se pitanje: ako je "idejni" projekt teologa *civilizacija ljubavi*, onda to znači da oni moraju tražiti mogućnost socijalnog oblikovanja ljubavi. No, kršćanstvo se ne iscrpljuje u humanizmu i ne može biti svedeno na humanizam. Zato se postavlja pitanje identiteta teologa i teološke znanosti.

Teološka je znanost, zbog svoje posebnosti, ponekad neprihvaćena ili ignorirana. U tom je kontekstu u diskusiji do izražaja došao i spektar poteškoća s kojima se susreću teolozi i današnja teologija kao znanost.

Iako se teologija kao ponuda nužno konfrontira s različitim kulturama koje nude svoje vrednote, teološka znanost ipak nije protiv njih, nego ih prihvaća, obogaćuje i pročišćava.

Kao dodatni doprinos razmišljanju o civilizaciji ljubavi, u diskusiji je predstavljen i sadržaj članka - zbog teške bolesti odsutnog - dr. Vjekoslava Bajsica, *Die Chancen des christlichen Beitrags beim Aufbau Europas* (Mogućnosti kršćanskog doprinosa u izgradnji Europe) publiciranog u "ET-Bulletin. Europäische Gesellschaft für Katholische Theologie" (4 (1993) 74-84).

4. Izazovi 18. simpozija profesora teologije

A. Na skupu se nekoliko puta čulo, na razne načine postavljeno, pitanje o smislu uskrsnog simpozija profesora teologije, te mišljenje da je potrebno domisliti profil simpozija i način njegova rada, kako bi i plodovi bili još bogatiji. Iako nije donešena nikakva bitnija odluka o ovim pitanjima, ipak spomenimo neke od ideja koje su se mogle čuti. Oni koji su ih iznosili najvjerojatnije nisu niti očekivali da će se odmah moći nešto učiniti. No, njihov je doprinos ipak veoma važan ukoliko predstavlja izazov na razmišljanje, koje će prolaziti određeni proces zrijevanja, ali će na koncu, možda, donijeti i plodove. U tom smislu smatramo potrebnim spomenuti neke od izrečenih misli i to ne samo radi cjelovitosti ovoga izvještaja, nego i radi višestranog zajedničkog dobra.

Postavljeno je pitanje da li uskrsni simpoziji profesora teologije pridonose povezivanju hrvatskih teologa i stvaranju jednog tijela, svojevrsne "Hrvatske bogoslovne akademije", koja bi mogla postati mjestom traženja i skupnog očitovanja potrebnih stavova u pitanjima koja se tiču života naše Crkve i našega naroda. Hrvatski bi teolozi trebali nastupati i kao tijelo. Oni bi, ujedinjeni u jedan *corpus*, trebali postati i promotori stvaranja projekta koji bi za cilj imao ostvarenje civilizacije ljubavi u našem društvu. Okupljeni oko teme "civilizacija ljubavi" hrvatski su teolozi pozvani misliti - i to baš kao teolozi - goruće probleme Hrvatske i Crkve u Hrvata. Kada u našoj situaciji mislimo o "civilizaciji ljubavi", tada smo - naglašeno je - skloni prvenstveno misliti o drugima koji griješe protiv civilizacije ljubavi, kao da unutar Crkve u Hrvata i u hrvatskom narodu nema potrebe također govoriti o civilizaciji ljubavi. Civilizacija ljubavi nameće hrvatskim teolozima zadatak teološki misliti Hrvatsku i njezine probleme, misliti o prijetećim silnicama i perspektivnim odrednicama i crkvenog i društvenog života, te i kao *corpus theologorum croaticum* proročki izići u javnost svojim glasom i svojom uslugom teološko-proročke spoznaje i ljubavi.

U debati je bilo prisutno i mišljenje da bi simpozij trebao, među ostalim, uroditi i time da se teolozi izraze kao teolozi, ali konkretni teolozi u svoj uzavrelosti problematike u kojoj živimo, te da upute svoju riječ javnosti i u njoj uobliče svoju misao s obzirom na civilizaciju ljubavi na našim prostorima. U protivnom bi se moglo dogoditi da budu pribrojeni onima o kojima Sv. pismo veli: "Pa i proroci lutaju po zemlji i ništa ne znaju" (Jer 14,18).

Smatra se da bi stoga, debata na simpozijima redovito trebala ići ne samo za uočavanjem nedostataka i produbljenjem predloženih formulacija, nego bi trebala postati i naporom konvergentnog mišljenja u traženju zajedničke platforme koja bi se mogla i objaviti.

B. Diskutiralo se o prijedlogu da se simpozij seli svake godine u drugo mjesto, ali se zaključilo da je radi putovanja sudionika Zagreb ipak najpri-

kladniji za održavanje simpozija. No, predloženo je da simpozij svaki puta organizira i pripremi drugo teološko učilište.

Dr. Josip Sabol je prihvatio zadaću pripreme i predlaganja novih oblika i reorganizacije simpozija.

Fakultetskom vijeću KBF u Zagrebu je predloženo da za sljedeći simpozij profesora teologije izaberu jednu od dviju tema: "Katolička moralna nauka i etike u modernom društvu" ili "Tajna zla".

C. Možemo kazati da je diskusija pokazala da hrvatski teolozi osjećaju da je put naše domaće Crkve hrvatski čovjek uronjen u konkretnu povijesnu situaciju rata i stradanja. Teološku refleksiju o civilizaciji ljubavi osjećaju kao pitanje vjernosti kršćanskom identitetu. U hrvatskih je teologa prisutna svijest o pozvanosti da aktualne probleme i budućnost Hrvatske misle teološki i da tako postanu proročkim glasom u svom narodu. No, diskusija je pokazala i teškoće govora o ljubavi na našim prostorima, gdje smo suočeni s pojavom mržnje.

Simpozij je pojasnio i produbio elemente teološke refleksije o "civilizaciji ljubavi", te odnos između civilizacije ljubavi i civilizacije kao takve. Uočena su i neka otvorena pitanja teološke refleksije o toj temi koja iziskuje daljnje produbljenje i domišljanje.

Rasprava sudionika na simpoziju je zasigurno pridonijela produbljenju intelektualne svijesti o službenjskoj dimenziji teologije, pomogla je pojašnjava- vanje uloge teologa i teologije u stvaranju nove civilizacije - kako u europskim i svjetskim dimenzijama, tako i na našim prostorima - te je pomogla shvatiti civilizaciju ljubavi kao proces koji posjeduje preduvjete i zakonitost svoga razvoja.